

Másként

*Szabadok és elítéltek • Kit véd a törvény? • Milyen a börtön?**

Két éve röviddel egymás után két olyan bűncselekmény is történt Magyarországon, amely megrázta a közvéleményt. Szélsőséges állásfoglalások hangzottak el, fölerősödtek a cigánysággal kapcsolatos előítéletek, hiszen mindkét helyszínen szereplők voltak, mégha sértettként, illetve áldozatként is. Sokan összefüggést véltek felfedezni a közismert kétegyházi és turai esemény között, holott kiderült, hogy a két ügynek semmi köze egymáshoz. Mindkét eset azonban olyan kérdéseket vetett föl, amelyek nem ugorhatók át csak úgy egyszerűen, hiszen börtönbeli nevelőként annak az igazságszolgáltatási rendszernek vagyok a dolgozója, amelynek működési hiányosságaira derült fény a sajtóbeli tudósításokból. Úgy tűnik, hogy az önbíráskodó állampolgárok, de azok is, akiknél csupán megállapodás kérdése volt a törvényesség elfogadása, mintha átléptek volna a társadalom hagyományos normáin. Furcsán hangzik ez a következtetés, de ezt látszik megerősíteni a börtönbe kerülők szüntelen vélekedése is, miszerint ők ártatlanok! Nem respektálják a bírói döntést és végső soron azt a törvényt kritizálják, amelynek alapján a bíróság döntött.

Az elítélteknek szinte kizárólagos többségénél nap mint nap hallani efféle kritikát, így a bv. dolgozók akár el is veszíthetnék az ítélőképességük egyensúlyát, ha nem lenne rálátásuk a rácson kívüli életre. Fontosnak tartom, hogy a társadalom adófizető állampolgárai milyen véleménnyel vannak a törvényesség érvényesüléséről, mennyire tudnak azonosulni azzal az intézményrendszerrel, ami tulajdonképpen az ő érdekeiket képviseli. Ez egyúttal bizonyos mértékig tükör a börtönök megítéléséhez is.

Az említett két eset az igazságszolgáltatás működésére vet fényt, arra az intézményre, amelynek eredményeként élnek közöttünk állampolgárok, akik – képletesen szólva – egy időre „rács mögé” kerülnek. Tehát ha az állampolgár véleményére vagyok kíváncsi, akkor az elítélteket is meg kell kérdezni. A későbbiek során előforduló megkülönböztetés, mint állampolgár és elítélte csak formai elkülönítést jelent, hiszen attól, hogy valakit elítél a bíróság, még az adott állam polgára marad.

* A szerző „Megtörülés a büntetésben” című dolgozatával, amelyből ezúttal – némileg rövidítve – közlünk egy fejezetet, a Magyar Börtönügyi Társaság pályázatán megosztott második díjat nyert.

Az ún. civil állampolgárok részére állítottam össze az egyik kérdőívet, a másikat pedig a szabadságvesztésüket töltő elítélteknek. Mindkettő ugyanazokat a kérdéseket tartalmazza, csupán más oldalról megközelítve (5. és 7. kérdés). A kérdőívek hátoldalán olyan differenciáló adatokra kérdeztem rá, amelyek befolyásolhatták a válaszokat (börtönismeret, büntetett előélet stb.).

Mindkét csoportnál firtattam a foglalkozást, de a válaszokat végül nem értékeltem, mert

Kérdőív a szabad állampolgárhoz és az elítélthez

Az alábbi kérdések megválaszolásával olyan felmérés eredményességét segíti elő, amely a magyarországi igazságszolgáltatást vizsgálja. Nevének megadása nélkül kérem, hogy az „x” jel bekarikázásával, illetve a kipontozott rész kitöltésével szíveskedjen válaszolni:

1. Milyen büntetéssel lehetne kiegyenlíteni 100 millió forint elsikkasztását?
.....

2. Ön szerint kit védenek a törvények?

- a sértettet
- az elkövetőt
- mindkettőt
- egyiket sem

3. Melyik esetben lesz eredményesebb az igazságszolgáltatás?

- ha a bíróság elé állítottaknak kemény, nagy ítéleteket szabnak ki;
- ha enyhébbek ugyan az ítéletek, de azok minden bűnelkövetőnek el-

kerülhetetlenek.

4. Mi a célja börtönnek?
.....

5.a Elképzelhetőnek tart-e olyan esetet, amelyben ön a sértett, és az elkövető ki akar önnel egyezni a bírósági ítélet helyett? (szabad állampolgár)

- IGEN
- NEM

ha igen, akkor miben?.....

5.b. Mit gondol, jobban járt volna-e, ha kiegyezhetett volna a sértettjével a bírósági ítélet helyett? (elítéltnék)

- IGEN
- NEM

miért?.....

6. Miben változtatja meg a börtön az elítéltet?
.....

7.a. Ön szerint milyen segítséget érdemel a börtönből szabadult? (szabad állampolgár)
.....

7.b. Ön szerint milyen segítséget igényel a börtönből szabadult? (elítélt)
.....

8. Mi az a bűncselekmény, ami legjobban felháborítja önt?
.....

mivel büntetné?.....

Az azonos szövegű kérdőívek hátlapján eltérő kérdéseket tettem fel a szabad állampolgároknak és az elítélteknek. Ez érthető, hiszen a személyükre vonatkozó kérdéseknek státuszukból fakadóan különbözniük kellett.

Kérem, válaszoljon az önre vonatkozó alábbi kérdésekre is, hiszen ezek ismerete fontos az előző oldalra adott válaszainak értékelésekor.

Ismerősei, rokonai között van-e, aki „börtönviselt”?
 van
 nincs

Ismerősei, rokonai között van-e, aki börtönben dolgozik?
 van
 nincs

Volt-e már dolga az igazságszolgáltatással, akár sértettként, akár másként?
 igen
 nem
 ha igen, akkor hogyan?.....

Neme: férfi
 nő

Kora: 20 alatt
 21-30
 31-40
 41-50
 51-60
 61 fölött
 Foglalkozása.....

nem találtam igazán megfelelő kategóriákat, amelyek kifejezőek lettek volna.

Az állampolgárokat az utcán véletlenszerűen kérdeztem, és bár általában szívesen válaszoltak, ma már tudom, hogy a 8 kérdés hosszúnak bizonyult. A kérdőívek többségét a munkahelyükön töltötték ki, ami látható a helyenként terjedelmes válaszokból. Figyelnem kellett a bv. intézetek és lakóhelyek közötti távolságra, mert ettől is függ, van-e bv. dolgozó a válaszoló ismerősei körében (34%-uknak van). Az önkéntességen alapuló együttműködésben a nők szívesebben vettek részt (66%).

Az elítélteknél azt a módszert választottam, hogy az intézetünkbe érkező befogadottakat kérdeztem meg, ami bizonyos értelemben tükrözte az országos átlagot.

elkövető	országos minta	intézeti minta
első büntényes	29%	24%
visszaeső, különös visszaeső	28%	38%
többszörös visszaeső	43%	38%

Esetükben nagyobb volt a hiányos vagy értékelhetetlen válaszok aránya, de ők is

együttműködési készséget mutattak. A megkérdezettek 50-50 kérdőívet töltöttek ki. Nem törekedtem nagyobb létszámra, hiszen a válaszok értékelését tulajdonképpen a jelen munka bevezetőjének szántam. Nem is igyekeztem messzemenő következtetést levonni, mert tudom, hogy ez a mintavétel nagyon szűk keresztmetszetet képez, így a számokból kimutatható tendenciák inkább csak jelzésértékűek.

A válaszadók jellemzői

állampolgárok		válaszok				
		van (igen)			nincs (nem)	
„börtönviselt” ismerőse		32%			68%	
bv.dolgozó ismerőse		34%			66%	
volt-e dolga az igazságszolgáltatással		18%			82%	
férfi		34%			–	
nő		66%			–	
életkor: %-ban	20 alatt	21-30	31-40	41-50	51-60	61 felett
	10%	18%	30%	20%	18%	4%

A 18%-ból (9 fő) csak 6-an válaszoltak arra, hogy milyen minőségben volt dolguk (pl. tanú, sértett) az igazságszolgáltatással.

Bűncselekményeik: lopás, betörés, rablás, csalás, sikkasztás, hamistanúzás, zsarolás, hivatalos személy elleni erőszak, súlyos testi sértés.

A bv. intézetben töltött évek/ %				
elítéltek				
1 év alatt 24%	3 év alatt 34%	3-5 év között 32%	5 év alatt 10%	

A válaszok értékelése

Az értékelést egyszerűsítettem azzal, hogy az esetlegesen több válasz esetén az elsőt vettem figyelembe, így a válaszok száma egyenlő a válaszolók (fő) számával.

1. Milyen büntetéssel lehetne kiegyenlíteni 100 millió forint elsikkasztását?

választható büntetés	állampolgár	elítelt
szabadságvesztés	46%	44%
visszafizetés, vagyonek Kobzás,	–	–
kényszermunka, börtön visszatérítéssel	32%	20%
kényszermunkával	–	12%
nem tudja, illetve kitérő válasz	16%	24%
halálbüntetés	6%	–

A kérdésben olyan aktuális probléma feszül, amely általában nagy visszhangot ver, de a szankcionálás mértékével az emberek sem tudnak igazán mit kezdeni, a válaszadók többsége ezért a jelenlegi gyakorlatot javasolja, ami köztudottan nem igazán tart vissza senkit ilyen nagy összeg megkaparintásától. Megjelent azért a visszafizetés, még teljes vagyonekobbzás árán is, de az állampolgároknál érdekes módon ez kényszermunkával vagy börtönbüntetéssel egybekötve. Szélsőséges vélemények: napi 100 Ft-jával ledolgoztatni, 25 év sötétzárka. Elgondolkoztató, hogy az állampolgárok 6%-a (3 fő) halálos ítéletet javasolt, az ezt kizáró törvény ellenére. Első büntényesek nem szerepelnek a kényszermunkát javaslok között.

Magasnak találom a „nem tudja” választ adó elítéltek 24%-os arányát, de az adat rögvest érthető, ha figyelembe vesszük, hogy így a válaszolók 83%-át az a 8 fő (16%) teszi ki, akiket lopásért, és az a 2 fő (4%), akiket csalásért ítélték el. (Talán önmaguk felett kellett volna pálcát törniük?)

2. Ön szerint kit védenek a törvények?

	állampolgár	elítelt
Sértettet	10%	64%
Elkövetőt	30%	-
Mindkettőt	38%	20%
Egyiket sem	22%	16%

Tudjuk, hogy elméletileg mindkét résztvevőt kell hogy védje a törvény, ami az állampolgárok válaszaiban tükröződni látszik (38%). De ez csak látszat, mert ha megnézzük, hogy hány potenciális sértett érzi úgy, hogy őt nem védik a törvények, akkor kiderül, hogy a számuk egyenlő az „elkövetőt” és az „egyiket sem” válaszolók összegével: 30% + 22%=52%!

Az elítéltek már túljutottak a büntető igazságszolgáltatás procedúráján és vesztesként kerültek ki. Talán ez magyarázza azt a magas arányt, amely szerint úgy érzik, hogy csak a sértettet védik a törvények. Figyelemre méltó úrtátong az „elkövetőt” kategóriánál, aminek következtében megállapítható, hogy az elítélteknek a 80%-a (64%+semmi+16%) érzi úgy, hogy őt nem védik a törvények.

3. Melyik esetben lesz eredményesebb az igazságszolgáltatás?

válaszok	állampolgár	elítelt
Ha a bíróság elé állítottak kemény, nagy ítéleteket kapnak	46%	14%
Ha enyhébbek ugyan az ítéletek, de azokat egyetlen bűnelkövető se kerülheti el	54%	86%

A beccarai gondolat iratta velem ezt a kérdést, miszerint nem a büntetés nagysága, hanem annak elkerülhetetlensége igazán visszatartó erő. Az állampolgároknál kiegyenlítettebb lett a válasz, de még így is soknak tartom a 46%-os arányt, hiszen ez a változat csak azokra vonatkozik, akiket utolér az igazságszolgáltatás, azokra viszont (elrettentésül) kemény, súlyos ítéleteket szabnak ki. Várható volt, hogy az elítéltek figyelmét az enyhébb szó köti majd le és mindegyik abban bízik, hogy úgysem ő lesz az, aki lebukik. Lehet persze, hogy mégsem erről van szó, hanem arról, hogy ők belülről átélve, ösztönösen tudják Beccara igazságát?! (Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a 14%-ot alkotók 71%-a fiatal, 31 év alatti elítélt.)

4. Mi a célja a börtönnek?

válaszok	állampolgár	elítélt
Nevelés, javítás	44%	64%
Rossz hatás (idegileg, család, semmi cél)	24%	8%
Büntetés (korlátoz, elkülönít)	32%	8%
Nem tudja, nem értékelhető	–	20%

A kérdést tulajdonképpen a 6. pontban megfogalmazott, a börtönbüntetés eredményessége ún. fölvezető kérdésének szántam. Kíváncsi voltam, mennyire vannak tisztában a megkérdezettek kitűzött céljainkkal. Azok, akik a rossz hatást írták, talán nem tudnak elvonatkoztatni a véleményüktől akkor sem, amikor csak az ismeretszintjükre kérdeztem rá. Itt a következő válaszok fordultak elő: tanuljanak egymástól, továbbképzés, a börtön ebben a formában alkalmatlan.

Az elítéltek kiválóan tudják a „leckét” (64%), ugyanakkor magasnak tartom a másik végletet, a „nem tudja” 20%-át, amit a fiatalabb korosztály adott.

5. Az állampolgárhoz: Elképzelhetőnek tart-e olyan esetet, melyben ön a sértett és az elkövető ki akar önnel egyezni a bírósági ítélet helyett?

Az elítélthez: Mit gondol, jobban járt volna ön, ha kiegyezhetett volna a sértettjével a bírósági ítélet helyett?

válaszok	állampolgár	elítélt
Igen	32%	86%
Nem	68%	14%

Elsősorban arra voltam kíváncsi, mekkora a megegyezőkézség az emberekben, és az életnek mely területén tudnának elképzelni a jelenlegitől eltérő büntetési formát. Az állampolgárok jelentős része (68%) elzárkózik a kiegyezéstől, a kiegyezők között viszont figyelemre méltó a nők aránya (75%), közülük is inkább az idősebb korosztály kezdeményező ily módon. Az elítéltek döntő többsége mellett az a kevés (14%), aki nem egyezkedett volna, elsősorban visszaeső, és anyagi természetű bűncselekményeket követett el.

Többségük nem indokolta a választ, ketten azonban arról írtak, hogy így csak a törvénnyel rendezték a számlát, de önmagukkal szemben nem.

A kérdés második fele az egyezkedésről:

Az állampolgárhoz... ha igen, akkor miben? (mely területen?)

- anyagi kártérítés 56%
- gazdasági bcs., kis súlyú bcs. 25%
- közlekedési bűncselekmény 19%

Az elítélthez:... miért?

- a kár megtérült volna 20%
- nem kellene börtönben lennem 28%
- családi problémák,
társadalmi elnyomás 20%
- megbánási mód 4%
- nem tudta volna visszafizetni 4%
- nem értékelhető, nem válaszolt 24%

Ezt az eltérést csak azon állampolgároknak tettem fel, akik igennel válaszoltak. Az elítélteknél a „nem kiegyezők” is indokolták válaszukat, a „megbánási mód” és a „nem tudta volna visszafizetni” kategóriák tehát erre vonatkoznak. (A nem értékelhető kategóriában a következő válaszok fordultak elő: így lenne korrekt, mindkettőnknek előnyösebb lenne.)

A kérdés különböző oldalú megközelítése ellenére is látható, hogy mindkét fél elsősorban az anyagi kárt okozó bűncselekmények esetében látta esélyt a kiegyezésre. Az elítéltek válaszainak 28%-át kitevő „nem kellene börtönben lennem” és a 20%-nyi „családi problémák, társadalmi elnyomás” választ adók nem vették figyelembe a sértett érdekeit, csak magukról beszéltek. Míg a 28% többsége visszaeső és többszörös visszaeső, addig a 20%-nak a fele első büntényes.

6. Miben változtatja meg a börtön az elítéltet?

válaszok	állampolgár	elítélt
Negatív hatás, agresszivitás	46%	36%
Pozitív hatás (nevel)	6%	2%
Jó is, rossz is	12%	2%
Semmiben	22%	12%
Életvitelében (család)	–	16%
Értékelhetetlen válasz	12%	22%
Nem válaszolt	–	10%

A családi kapcsolatok felbomlását az elítéltek említették, talán azért ők, mert ezt kiszolgáltatott helyzetük mondatja velük. Ezen belül főként a visszaesők és többszörösen visszaesők döntöttek e válasz mellett, akik börtönmúltjukból már tudják, hogy ez a családnak is büntetés. Az első büntényesek ezzel szemben még bizakodóak.

Az állampolgárok 32%-ának van ún. „börtönviselt” ismerőse, ők azok, akik tapasztalati szinten többet tudhatnak a börtönhatásokról, ezért tartom magasnak a 20%-os arányukat, a negatív változást nyilatkozók között, hiszen ez a 46%-nak a 43%-a! Az értékeletlen válaszok között olyanok találhatók, mint: *a magatartásában, mindenben megváltozik*. Ha nem számolok az értékelhetetlen és a nem válaszolt feleletekkel, és szintén optimista módon a pozitív változáshoz számolom a *jó is, rossz is* válaszokat, akkor kiderül, hogy az állampolgárok 68%-a, az elítélteknek pedig 64%-a eredménytelennek tartja börtöneinket!

7. Az állampolgárhoz és az elítélthez egyaránt: Ön szerint milyen segítséget érdemel a börtönből szabadult?

válaszok	állampolgár	elítelt
- anyagi (pénz, segély, lakás)	8%	54%
- munkahely	50%	26%
- erkölcsi segítség	14%	6%
- kitérő válasz	6%	14%
- semmilyen	22%	-

Az „anyagi” kategóriában első helyen a pénzbeli segítség áll, majd segélyezést, többen ruházkodást említettek és - többségében elítéltek - írtak a lakásszükségletről. Én ezt juttatásként értelmeztem, mert a munkalehetőséghez képest nem feltételez tevékenykedést. Feltűnőnek találok azt az állampolgári hozzáállást, hogy ne csak egyszerűen készen kapjanak a szabadultak anyagiakat, hanem dolgozzanak meg érte. Vállalják ezt a nagyarányú munkanélküliség ellenére, holott tudják, ezzel még nehezebb helyzetbe kerülnek a priusszal rendelkezők. Az elgondolkoztatóan magas arányú 22%-ot kitevők egyike ezt így fogalmazta meg: „*soha nem alkalmazna börtönből szabadult embert*”.

8. Mi az a bűncselekmény, ami a legjobban felháborítja önt?

válaszok	állampolgár	elítelt
Gyilkosság	66%	38%
Nemi erőszak, fajtalankodás	22%	14%
Gyermekek, idősek ell. erőszak	10%	24%
Erőszak, rablás	-	12%
Milliárdos bűncselekmény	2%	-
Egyéb (lopás, zsarolás)	-	12%

Megállapítható, hogy mindenkit általában az erőszakos bűncselekmények háborítanak fel, de hogy kit milyen mértékben, az attól az egyéni tapasztalattól függ, mit tud az adott bűncselekmény büntetéséről. Ha valaki úgy érzi, hogy valamely bűncselekményt nem szankcionálnak eléggé, akkor ez már önmagában felháborító, méginkább az, ha erőszakról van szó. Az elítéltek – akik között ott vannak ezen bűncselekmények elkövetői – szin-

tén felháborodnak az erőszakon, sőt az ilyen bűncselekményt elkövetők is elítélik azt az erőszakot, amelyik más jellegű, mint az, amit ő követett el. Előfordul persze a szélsőséges eset, hogy a 4%-ot kitevő, rablásért elítélt 2 fő a rablást ítéli el leginkább, de ez már nem ennek a dolgozatnak a témája.

A kérdés második fele: mivel büntetné?

válaszok	állampolgár	elítélt
Halálbüntetés	70%	26%
Életfogytiglani szabadságvesztés	16%	20%
Szabadságvesztés	–	20%
Súlyosan, de nem halállal	–	6%
Száműzetés, kiközösítés	4%	4%
Testi csonkítás /nemi szerv/	4%	4%
Pénzbüntetés	–	2%
Nem tudja, nem értékelhető	6%	18%

Az életfogytiglant általában ezzel az egy szóval fejezték ki, de voltak, akik megjelölték ennek formáját is, például így: *örök börtön*. Ebben a jelzőt tartom a fontosabbnak, ezért is különítettem el a jelenlegi szabadságvesztést végrehajtó intézményeinktől. Attól a formációtól, amit egyetlen állampolgár sem tart megfelelő büntetési formának, ha igazán felháborító bűncselekmények megbüntetéséről van szó! Megjelent az a büntetési forma is, mely az ősrégi társadalmakban a halálát jelenthette annak, akit kiközösítettek, száműztek maguk közül. Jelen van még a középkori tudat: *büntessünk testi csonkítással, kínzással!* Biztos vagyok benne, valamennyi nyilatkozó tudta, hogy Magyarországon eltörölték a halálbüntetést, ennek ellenére mindkét csoportnál az első helyre került. Az állampolgároknál különösen magas aránnyal, 70%-kal! Ha azt vizsgáljuk, hogy van-e valamilyen életkori vagy nemre vonatkozó közös jellemzőjük e válaszadóknak, vagy hogy milyen az ismeretsegi körük, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek nem differenciálnak.

Elgondolkoztatónak tartom ezt a magas arányt annak ismeretében, hogy a kérdőíven nem tüntettem fel egyik büntetési formát sem, senkinél nem kérdeztem rá a halálbüntetésről, illetve annak eltörléséről alkotott véleményére! Volt, aki úgy fogalmazott, hogy ő hajlandó egyezkedni és megelégszik azzal, ha visszaadják az ellopott pénztárcáját és esetleg elnézést kérnek tőle, de ilyen alapon a szándékos emberölésért szerinte halálbüntetés jár. Volt, aki csak ennyit írt indokként: „szemet szemért, fogat fogért”.

A kérdőíven kialakított sorrend szerint vettük végig a kérdéseket, ahol tekintettel voltam arra, hogy az egyszerűbb, választási lehetőségeket tartalmazó kérdések kerüljenek előre, hogy a válaszadó ne tartsa nehéznek a választást mindjárt az elején. Lehet a kérdéseket témák szerint is csoportosítani, így a büntetőjog egész intézményrendszerére kérdeztem rá a 2. 3. és 5. kérdés, az aktualitásokra viszont az 1. és a 8. Ismereteim szerint a börtön szót a köznyelv általában a szabadságvesztés egészére érti. Működésének jellegzeteségeire kérdezett a 4. 6. és 7. kérdés. Az első témakör válaszaiból megállapítható, mind-

két fél úgy érzi, hogy a másikat védik a törvények, az állampolgár keményebb ítélkezést kíván, míg az elítéltek a másik végletet szeretnék. A kiegyezni akaró elítéltektől elzárkózik az állampolgárok jelentős része.

A második csoportban (1.8.) megfogalmazott válaszok szerint egyik fél sem lát igazán hatékony megoldást a nagy értékű, csalás büntetésére. A felháborító bűncselekmények felsorolása alapján kiderül, hogy mindkét félnél legfőbb érték az ember élete és annak ép-sége, olyan áron is, ha ezt halálbüntetéssel torolnák meg.

A harmadik csoport (4.6.7. kérdés) válaszai megerősítették, hogy általában mindenki tisztában van a börtönbüntetés céljával, viszont mindkét fél lesújtóan nyilatkozott annak eredményességéről. A szabadulást követő újrakezdés esélyeinek megadásában ugyan-csak „elmennek” egymás mellett. Az efféle, csoportokba szedett ellentmondások tükröződnek a mindennapi büntetés-végrehajtási munkában is.

Szondi Miklós

A közelmúltban Szegeden tartotta éves közgyűlését a Magyar Börtönpasztorációs Társaság Mécses Szeretetszolgálat